

Nacistički period u Italiji

Giovanna Boursier

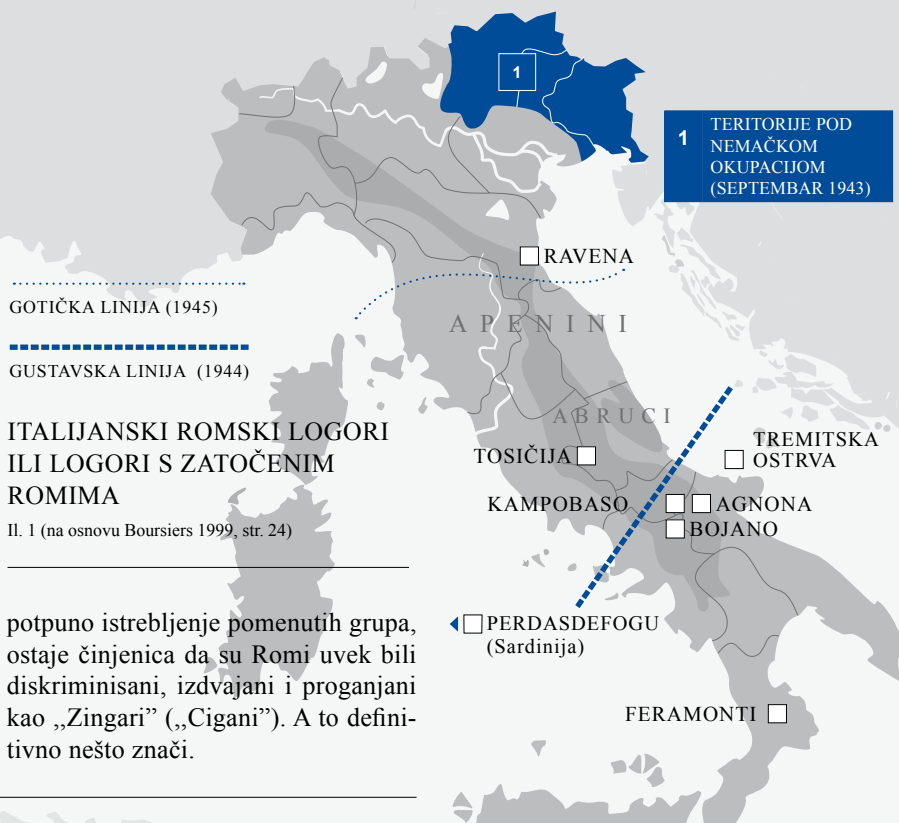
Pitanje rase | Iz teorije u praksu | Progon | Logor | Nakon primirja

➤ U Italiji su Romi, također, bili žrtve fašističke diktature. Dok je istraživanje istorije na ovu temu danas tek na početku i tek treba da se suoči s manje-više namernim negiranjem i „lapsusima memorije” koje traje više od pola veka, mi sa sigurnošću možemo reći da je fašistička vlada u tom periodu pratila, registrovala i zatvarala Rome. Ovi prognanci su bili podvrgnuti hladnoći, gladi i bolestima, što je u nekim slučajevima dovelo i do njihove smrti.

UVOD

U Italiji su istraživanja o progonu i raseljavanju Roma nepotpuna, posebno akademska istraživanja. Postoji veoma malo studija o progonima u zemlji - nije popularno obelodanjivati saradnju s nacistima i istovremeno snositi odgovornosti za politiku istrebljenja.

Zbog tog razloga ima mnogo praznina u činjenicama i ciframa o fašističkim progonima Roma u Italiji, i tek sada, zahvaljujući istrajnosti određenog broja istoričara i istraživača, ova zaboravljena priča počinje da se pripoveda. Nažalost, još uvek nisu poznate ni cifre o broju žrtava, niti je moguće razjasniti razloge progona. Ali treba istaći da, iako se fašistički progon Roma ne može definitivno smatrati delom rasističke politike režima, koja je, kao i Hitlerova, imala za cilj

potpuno istrebljenje pomenutih grupa, ostaje činjenica da su Romi uvek bili diskriminirani, izdvajani i proganjani kao „Zingari” („Cigani”). A to definitivno nešto znači.

takođe, naginjala ka rasističkoj teoriji i praksi.

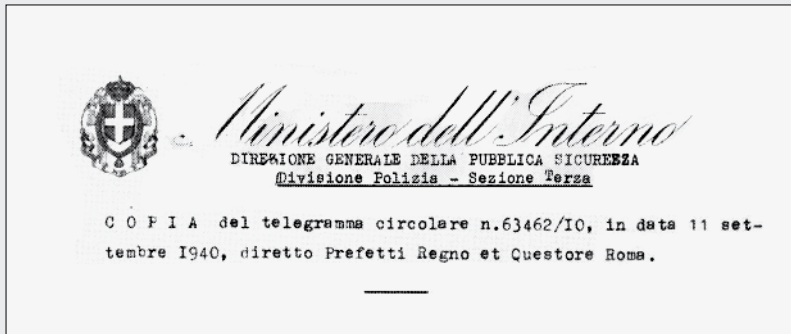
Godine 1938. fašizam je otkrio svu nasilnost i ružnoću svog rasističkog lica, posebno protiv Jevreja. U rasističkom manifestu koji je objavljen je u julu, jasnim terminima prikazuju se „razlike” između ljudskih rasa. Neposredno posle toga osnovan je Odsek za demografiju i rase i Rasni tribunal. Tada, u septembru, usvojeni su rasni zakoni protiv Jevreja koji su bili odraz jasne i nasilne antisemitske politike režima.

Kada su u pitanju zakoni, Romi su najmanje od svih trebalo da budu predmet rasne politike režima. To je razlog zbog kog se stalno opovrgavala njihova rasna diskriminacija u Italiji. Međutim, od samog početka su bili predmet politike reda i zakona. I Italija je imala „problem s Ciganima”, koji je, kao što ćemo videti, nastao od 1926. pa naovamo, i postajao sve dominantniji nakon početka rata.

U svakom slučaju, nedavno su arhive otkrile mnogo više od teoretisanja na temu navodne ciganske pret-

PITANJE RASE

Fašistički crnokošuljaši su umarširali u Rim, i narednog dana, kralj Viktor Emanuel III zatražio je od Benita Musolinija da formira novu vladu. To se odigralo u periodu fašističke diktature, koja je obeležena eliminacijom, uključujući fizičku eliminaciju, svih opozicionih grupa i politikom imperijalističke dominacije koja je,

II. 2 (Detalji)

Naredba Ministarstva o pritvaranju od 11. septembra 1940. godine:

„... zbog činjenice da ponekad čine ozbiljne zločine zbog svoje prirode i zbog metoda organizacije, kao i zbog mogućnosti da među njima postoje elementi sposobni za izvršavanje antinacionalnih dela koja su ili dokazana ili se sumnja da su počinjena, neosporno je da se svi Cigani moraju kontrolisati... Naređuje se da one koji još uvek žive ovde, čija je italijanska nacionalnost ili potvrđena ili se pretpostavlja, treba okupiti što pre i staviti pod strogi nadzor na odgovarajućem lokalitetu u svakoj pokrajini... podalje od opasnih i sumnjivih elemenata koje treba poslati na ostrva ili u oblasti ...”

(preuzeto iz Boursier 1999, str. 18)

VRSTE ZATVORA

Na Rome zatvorenike primenjivana su, naravno, opšta pravila pritvaranja u Italiji, koja su se sastojala od dve vrste procedure: zatvaranje u „koncentracionim logorima” i prisilni smeštaj na određenom lokalitetu (trebalo je da borave na lokalitetu i nije im bilo dopušteno da ga napuštaju). Dve vrste zatvora postojale su isključivo u udaljenim regionima i malim selima, u veoma teškim životnim uslovima gde su zatvorenici konstantno bili podvrgnuti brojnim strogim i često surovim pravilima vezanim za njihovu kontrolu i nadzor. Ministarstvo unutrašnjih poslova naredilo je da logori treba da se otvaraju u zapuštenim ili retko korišćenim zgradama, podalje od strateški važnih centara i po mogućnosti u što udaljenijim oblastima. Većina logora je bila u oblastima centralne Italije, naročito u centralnoj Apeninskoj dolini i Abruciju.

II. 3

nje u to doba, uključujući ideje vodećih arhitekata fašističke rasističke politike, kao što je bio Guido Landra, predse-

dnik Kancelarije za rasne studije pri Ministarstvu narodne kulture. Landra je, kao i drugi pre i posle njega, posta-

vio ovo pitanje kao nedvosmisleno rasističko, ne oslanjajući se na fizičke i moralne vrednosti „ciganske rase”. [II. 5]

IZ TEORIJE U PRAKSU

Većina onih koji su proučavali pitanje fašističkog progona još uvek nisu imali arhivski materijal, ali su često svoju istragu zasnivali na pojedinačnim dokumentima i usmenim iskazima sakupljenim tokom vremena. U ovim dokumentima se ipak nalazio veći broj interesantnih činjenica, kao što je zatvaranje Roma u najvećem italijanskom koncentracionom logoru u Feramonti,

Kalabrija, ili činjenica da su neki italijanski Romi transportovani u Austriju i Nemačku. U usmenim svedočenjima preživeli se često prisećaju mesta u kojima su bili zatvoreni, kao što su Agnina (u Molisi), Tosičija (u Abruciju), Tremitska ostrva i Sardinija. [II. 4]

Fašistički stavovi su već bili očigledni 1926. godine kada je u cirkularnom pismu naređen progon svih „stranih Cigana” iz kraljevstva kako bi se „očistila zemlja od ciganskih karavana koji predstavljaju rizik za bezbednost i javno zdravlje, što je karakteristika ci-

ganskog načina života”. Cilj je bio „udariti u samo srce ciganskog organizma”.

Jedanaestog septembra 1940. godine izdato je prvo pravo naređenje progona koje se primenjivalo i na Italijane. Bilo je to cirkularno pismo Ministarstva unutrašnjih poslova svim prefekturama u kom su im date instrukcije kako da sakupe sve „Cigane” u zemlji i da ih drže pod striktnom kontrolom na najpovoljnijoj lokaciji u svakoj od pokrajina”. Pritvaranje svih „Cigana” izvršeno je na osnovu ovoga veoma re- vnosno. [II. 2]

PROGON

Identitet zatvorenika može se otkriti iz dokumenata koji su čuvani u arhivama, posebno ličnih dosijea. Na desetine dosijea nalazilo se među spisima koji uopšte nisu proučavani. Ovo su važna

svedočenja koja nam omogućavaju da sastavimo delove priča Roma u periodu od 1928. do 1943. godine. U svedočenjima se opisuju iskustva muškaraca, žena i dece, lutajućih trgovaca, dresera konja ili kovača, koji su putovali prodajući pletene korpe, tkanine, pokušavajući da žive svoj život uprkos tome što su sa svih strana pritiskani pravilima i propi-

sima koji su ih konačno uvukli u tragediju Drugog svetskog rata.

Svi, čak i oni koji su u vreme hapšenja tvrdili da su Italijani, bili su isterivani, proterivani i ponovno hapšeni u periodu od 1928. do 1940. godine. Na osnovu naredbe Ministarstva unutrašnjih poslova od septembra 1940. godine u narednom periodu hapšenja su praćena progonom. [II. 3]

U ITALIJANSKIM
LOGORIMA – MEMOARI ROMA

Rosa Rajdić: „Moja ćerka Lala rođena je na Sardiniji 7. januara 1943. godine, jer smo u to vreme bili u koncentracionom logoru.”

Mitzi Herzemberg: „Tokom rata bili smo u koncentracionom logoru u Perdasdefogu na Sardiniji. Svi su bili

strašno gladni. Jednog dana, ne znam kako, kokoška se našla u našem logoru. Bacio sam se na nju kao lisica, ubio je i pojeo je sirovu, bio sam tako gladan. Prebili su me i zaključali šest meseci zbog krađe.”

Zlato Levak: „U Italiji bili smo u koncentracionom logoru, bez ikakve hrane. Bio sam blizu Kampobasa, sa svojom porodicom. Bilo nas je mno-

go...u samostanu, svi zatvoreni, sa stražarima unaokolo, kao u zatvoru... proveli smo skoro dve godine tamo. Moj stariji sin je umro u logoru. Slikao je lepo i bio bistar momak.”

Antonio Hudorović: „Jednom, dok smo bili u Tosičiji, došao je Nemački vojnič. Uzeo nam je mere, čak je izmerio i naše glave. Rekao je da je to uradio zbog nove odeće i kapa.”

II. 4

II. 5 Fotografije „ciganske porodice” iz članka Gvida Landre. Fotografije je trebalo da „dokažu inferiornost Cigana”. (Boursier 1999, str. 16)

Mere koje je fašistički režim preduzeo protiv Roma mogu se podeliti u najmanje dve faze. U prvoj fazi, pre septembra 1940. godine, zatvorenici su proterivani iz zemlje i ostavljani na granicama, tako da su se, po pravilu, vraćali skoro odmah, i ovo se stalno ponavljalo. U drugoj fazi, između 1940. i 1943. (još uvek ne znamo dovoljno o periodu posle 1943. godine) politika isel-

javanja zamenjena je politikom progona.

Detalji o životu u zatvoru i o lokacijama zatvora u kojima su Romi bili zatvoreni postepeno su isplivali na površinu. Iz ovoga se pretpostavlja da su na nekima od njih, kao što su Tremitska ostrva, Sardinija i ostala mesta, Romi bili samo jedna od nekoliko „kategorija” koje su tamo bile zatvorene, a da su u ostalim logorima, posebno logorima Bojano,

Agnona i Tosičija, bili u velikoj većini.

Postojao je najmanje jedan slučaj prebacivanja Roma u Nemačku. To je slučaj porodice Levaković, oca, majke i osmoro dece, koji su transportovani u Nemački rajh početkom 1944. godine nakon šest godina „slobodnog preseljenja” (prisilnog nastanjenja) u gradu Ravena. Ipak, u dostupnim dokumentima nije moguće naći više ovakvih primera.

LOGOR

U Bojanu, u Molisi, zatvorenici su stešnjeni u pet koliba stare fabrike duvana, u uslovima koji su bili tako nehumani da su ih i sami fašisti nastojali preseliti na druge lokacije. Međutim, ovo se nije odnosilo na Rome i Sintije, koji su preseljeni tek kada je logor zatvoren u avgustu 1941. godine. Tada je u logoru bilo 65 Roma (uglavnom Sintija), od kojih 21 mlađi od 15 godina. [II. 1]

Iz Bojana pošli su u Agnonu, još jedno selo u Molisi, gde je logor bio u nekadašnjem benediktinskom samostanu iznad sela na visini od 850 metara. Pre-

ma zapisima, ne samo da su Romi i Sintiji bili zatvoreni u logoru nego je on od kraja 1941. godine korišćen isključivo za njih. Jula 1942. godine u logoru ih je bilo 250, a u januaru 1943. godine vlasti su tamo otvorile školu za romsku decu, tačnije „za intelektualne i religiozne instrukcije za malu decu Cigana koji su ovde smešteni”. U dokumentu od 23. aprila 1943. godine zabeleženo je prisustvo 146 interniranih „Cigana” i izričito navedeno da sve teče ispravno, uključujući školu koja se bavi „odvikavanjem od njihovih lutalačkih i nemoralnih običaja”. Nažalost, nije moguće naći više podataka o variranju broja zatvorenika, kao i razlog za to, sve dok se logorski spiskovi ne pronađu i ne prouče. Međutim, postoje

lični iskazi, kao što je iskaz Tomasa Bogdana, Roma koji sad živi u Rimu, koji se seća da je s dvojicom braće umirao od gladi u Agnoni i svojih roditelja koji nisu uspeli da prežive bekstvo iz logora.

Logor u Tosičiji otvoren je u oktobru 1940. godine i zatvoren je nakon primirja. Među zatvorenicima je bilo Roma i Sintija. Imamo najmanje dva spiska koji pokazuju da je u julu 1942. godine tamo boravilo najmanje 108 njih. Tosičija u Abruciju, bio je jedan od najgorih logora u Italiji. Internirani su živeli zajedno u zgradama, a Romi su bili smešteni u Mirti barakama gde su uslovi bili veoma loši: zgrade nisu imale prozore, nije bilo vode i kanalizacija se stalno izlivala.

II. 6

Na osnovu uslova primirja od 8. septembra 1943. godine, potpisanog između Italije i saveznika, mnogi logori u južnoj Italiji su zatvoreni. Nakon toga Romi su otišli, razišavši se po planinama, a pojedini su se pridružili partizanima. Ova fotografija, u vlasništvu Roma Amilkara Debara, prikazuje grupu partizana iz 48. Garibaldi brigade 1944. godine, u kojoj je i on bio.

(Boursier 1999, str. 29)

NAKON PRIMIRJA

Nakon dolaska saveznika na Siciliju i poraza fašizma, Italija je potpisala primirje sa saveznicima 8. septembra 1943. godine i u zemlji je nastao haos. Kraljevska porodica i vlada su sramno pobjegli na jug, Nemci su okupirali deo zemlje, a Musolini je formirao novu fašističku vladu u severnoj Italiji - Socijalnu Republiku Salo. Zemlja je rasparčana i njome su upravljale strane trupe, a

antifašističke snage su organizovale otpor. [II. 6]

Postoji veoma malo informacija o tome šta se događalo s Romima i Sintijima za vreme nemačke okupacije i Socijalne Republike, a još manje šta se dogodilo sa onima koji su registrovani kao internirani u trenutku potpisivanja primirja. Znamo da su neki zatvorenici uspjeli da pobjegnu iz logora i da se pridruže partizanima i pokretu otpora. Međutim, neki zatvorenici su ostali u logorima, a mnogi od njih pali pod kontrolu nacista. Zbog ovog razloga bi trebalo razmotriti

u kojoj meri je Italija odgovorna za transportovanje i kasniju eliminaciju Roma i Sintija u Hitlerovim logorima smrti. Trebalo bi bar da pomenemo svedočenja preživelih iz logora Bolzano (tranzitna tačka za deportovanje u Rajh) koji se sećaju „italijanske dece Cigana” koji su živeli sa svojim majkama u jednoj kolibi određenoj isključivo za žene. Iz svedočenja Vitorija Majera, Sintija koji se seća sestre Edvige, preminule u 20. godini u Bolzanu: „Taj prljavi rat! U glavi još uvek vidim moju sestru, zarobljenu tamo iza bodljikave žice.”

Bibliografija

Boursier, Giovanna (1999) *Gypsies in Italy during the Fascist dictatorship and the Second World War*. In: Kenrick, Donald (ed.) *In the shadow of the Swastika. The Gypsies during the Second World War 2*. Hatfield: University of Hertfordshire Press, pp. 13-36 | **Boursier, G. / Converso, M. / Iacomini, F. (1996)** *Zigeuner. Lo sterminio dimenticato*. Roma: Sinnos | **Fings, K. / Heuss, H. / Sparing, F. (1997)** *From "Race Science" to the Camps. The Gypsies during the Second World War 1*. Hatfield: University of Hertfordshire Press | **Levakovich, Giuseppe / Ausenda, Giorgio (1975)** *Tzigari. Vita di un nomade*. Milano: Bompiani | **Piasere, Leonardo (ed.) (1996-1999)** *Italia Romani. Vols. 1 and 2*. Roma: CISU | **Viaggio, Giorgio (1997)** *Storia degli zingari in Italia*. Roma: Anicia